

Tanıtma

Ludmila Vasilyevna Dimitriyevna, *Katalog Turkskih Rukopisey (Institutu Vostokovedeniya Rossiskoy Akademii Nauk)*, Moskova, 2002, 616 s. ISBN 5-02-018255-9. [Ludmila Vasilyevna Dimitriyevna, Türkçe El Yazmaları Kataloğu, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü].

Ludmila Dimitriyevna'nın Rusya Bilimler Akademisi, St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü yayınları arasında çıkan *Türkçe El Yazmaları Katalogu*, 1674 adet el yazmasıyla ilgili olarak 2432 açıklamayı içermektedir. Konularına göre otuz altı başlık altında toplanan bu katalog Türk halklarının edebiyat ve kültür tarihlerine ilişkin önemli bir kaynak niteliğindedir.

Rusya'da Türkçe el yazmaları üzerine ilk çalışmalar çok önceleri başlamış ve ünlü şarkiyatçılardan V. D. Smirnov¹ ve A. N. Samoyloviç², K. G. Zaleman³, A. A. Romaskeviç⁴, V. A. Zairov⁵, S. L. Volin⁶ ve diğer araştırmacılar tarafından çeşitli kataloglar hazırlanmıştır. Farsça-Tacikçe eserlerin tespitinde ise E. H. Nuriahmetov'un yapmış olduğu çalışmaların önemli katkısı vardır. Ancak yazarın da belirttiği gibi bu çalışmalarda bazı önemli eksiklikler ve tasrih gerektiren durumlar mevcuttur. Bu

¹ V. D. Smirnov, *Oçerk İstorii Turetskoy Literaturi, -Vseobşaya İstoriya Literaturi*. Pod. Red. V. F. Korşa i A. Kirpiçnikov, Vıp. XXIII, SPB, 1889, s. 425-554; *Koçibey Gömyurdjinskiy i Drugiye Osmanskiye Pisateli XVII v. o Priçinak Turtsii*, SPB., 1873; *Krımskoje Hantsvo Pod Verhoventstvom Ottomanskoy Porti do Naçala XVIII veka*, SPB., 1887; *Obraztsobiye Proizvedeniya Osmanskoy Literaturi v İzoleçeniyah i Otrıvokah*, SPB., 1903.

² A. N. Samoyloviç, *Materialı po Sredneaziatsko-Turetskoy Literature*, I, EVO, Tom. XIX, s. 1-30; *Materialı po Sredneaziatsko-Turetskoy Literature*, IV. Çagatayskiy Poet XV. Veka Atai, EKV, 1927, II, Vıp. 2, s. 257-274.

³ K.G. Zaleman, *Musulmanskiye Rukopisi, Vnob Postupivşiyeye v Aziatskiy Muzeı v 1909-1910.*, İAN, 1898, V, tom: VIII, s. 251-265; *Spisok Rukopisyam Priobretennım v Turkestanskom Kraye Letom 1897*, İAN, 1898, V, Tom. VIII, s.IV-XI; *Noviye Postupleniya v Aziatskiy Muzeı. Spisok Rukopisey iz Nasledstva Akademika Barona Rozena V. R.*, İAN, 1908, VI, s. 1297-1300; *Spisok Persidskim, Turetsko-Tatarskim i Arabskim Rukopisyam Biblioteki SPB. Universiteta*, EVO, 1888, Tom:II, s.241-242; 1889. tom:III, s. 197-220.

⁴ A.A. Romaskeviç, *Spisok Persidskih, Turetskoye-Tatarskih i Arabskih Rukopisey Biblioteki Petrogradskogo Universiteta*, EKV, 1925, I, s.353-371; *Persidskih Rukopisi, Postupivşiyeye v Aziatskiy Muzeı Rossiyskoy Akademi Nauk s Kavkazskogo Fronta*, İAN, 1918, s.391-396; *Uzbekskaya Poeziya ve Pervoy Polobineye XV veka*, Moskova, 1963.

⁵ V. A. Zairov, *Kollektsiya V. A. Zairov*, Tatarskaya ASSR, 1939.

⁶ S. L. Volin, *Opisaniye Rukopisey Proizvedeniy Nevai v Leningradskih Sobraniyah*, sb. "Alişir Nevai", Moskova-Leningrad, 1946, s.203-235.

amaçla yazar; M. E. Saltıkov-Şçedrin Kütüphanesi'nin "Novaya Seriya" Türk El Yazmaları Koleksiyon Kartoteksi ile Leningrad Üniversitesi Doğu Fakültesi Kütüphanesi Türk El Yazmaları tasniflerini yeniden gözden geçirmiş ve bazı düzeltmeler ve ilaveler yapmıştır. Yakın tarihlerde de Türkçe el yazma eserler üzerine A. M. Muginov, S. N. Muratov ve L. B. Dimitriyevna tarafından Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası envanterlerine dayanılarak üç katalog hazırlanmıştır⁷. 1171 eseri içeren bu çalışmaların ilk ikisi yazar tarafından bu katalogun amacına uygun olarak tekrar ele alınarak düzenlenmiş ve yeni eklemeler yapılmıştır.

Çalışmada yer alan el yazmaların çoğunluğu özel koleksiyonlardan, bağışlardan, Orta Asya ve Sincan-Uygur bölgesinde yapılan araştırmalarda elde edilmiştir. Söz konusu katalogda Tatar, Uygur, Türkmen, Azerbaycan, Kırım, Başkır ve Kazak dillerine ait eserler varsa da büyük çoğunluğu Türkçe ve Özbekçedir. El yazmaları; tarih, coğrafya, takvim, biyografi, menakıbnâme, şecere, bibliyografya, matematik, mineraloji, astroloji, tıp, ahlâk, felsefe, dilbilim, nesir, hattatlık, rüya, şiir, edebiyat, folklor, müzik, satranç, askerlik, avcılık, zanaatkâr risaleleri, din, rüya tabirleri ile fal gibi konuları içermektedir. Katalogda yer alan yazmaların tarihleri 7. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmakla birlikte bunların istinsah tarihleri 14. yüzyıldan 1930'lara kadardır. Orijinallerin ve istinsahların yeri çoğunlukla Orta Asya, Volga Bölgesi, Kırım, Kafkasya, Sincan-Uygur ve Anadolu'dur.

Katalog' da yer alan yazmalar konularına göre tasnif edildiğinde sırasıyla şöyledir: Tarih: 159 (No: 1-159), Coğrafya: 47 (No: 160-206), Takvim: 6 (No: 207-212), Şecere: 10 (No: 235- 244), Kanunlar: 41 (No: 245-285), Ansiklopediler: 5 (No: 286-290), Bibliyografya: 4 (No: 291-294), Matematik: 2 (No: 295-296), Mineraloji: 2 (No: 297-98), Astroloji: 10 (No: 299-308), Tıp: 38 (No: 309-346), Ahlâk: 38 (No: 347-384), Felsefe: 2 (No: 385-86), Teoloji: 267 (No: 387-653), Menakıbnâme: 181 (No: 654-834), Dilbilim: 75 (No: 835-909), Nâme, Risâle: 27 (No: 910-936), Şiir: 886 (No: 937-1822), Nesir: 37 (No: 1823-1859), Edebiyat: 64 (No: 1860-1923), Folklor: 245 (No: 1924-2168), Alimler: 32 (No: 2169-2200), Müzik: 2 (No: 2201-2202), Satranç: 1 (No: 2203), Askerlik: 2 (No: 2204-2205), Avcılık: 3 (No: 2206-2208), Zanaat: 1 (No: 2209), Zanaatlar: 66 (No: 2210-2275), El falı, Rüya tabirleri, Büyü: 23 (No: 2276-2298), Bazı tematik bölüm başlıklarına ait materyallerin adedi ise 134'tür. (No: 2299-2432).

*Katalog'*daki derlemelerde hem şiir hem de nesir yazmış olan, Neva'î (Nizameddin Alishir), Lamî (Mahmud ibn-i Osman ibn-i Ali), Fuzulî (Muhammed

⁷ L. V. Dimitriyeva, A. M. Muginov, S. N. Muratov, *Opisaniye Turkskih Rukopisey* İnstitutu Narodov Azii, I, *İstoriya*, Moskova, 1965; L. V. Dimitriyeva, S. N. Muratov, *Opisaniye Turkskih Rukopisey* İnstitutu Vostokovedeniya, II, *İstoriya*, Aktı, Bibliyografiya, Entsiklopedii, Geografiya, Kalendarı, Moskova, 1975; L.V. Dimitriyeva, *Opisaniye Turkskih Rukopisey* İnstitutu Vostokovedeniya, III, *Poeziya i Kommentarii k Poetiçeskim Soçineniyam, Poetika*, Moskova, 1980.

ibn-i Süleyman el-Bagdadî), Mustafa Ali, Meşreb (Baba Rahim el-Nemanganî), Sufi Allahyar, İbrahim Hakki (Erzurumlu), Agahî (Veliyüddin), Ümidî, Habiballah Kerem'in eserleri yer almaktadır. Bazı yazarların ise birkaç eseri bulunmaktadır.. Örneğin; Katip Çelebi (2), Ebu'l Gazi Bahadır Han (2), Ragıb Muhammed Paşa (3), Hasan Kürdî (3), Alavî (2), Agahî (6), Salihî (4), Nevaî (16) vb.

El yazmalarının büyük çoğunluğunda mübeyyizlerin adına rastlanılmamaktadır. Yazar, sadece 278 mübeyyiz ismini tespit edilebilmiştir. Bunlardan bazılarının iki ya da daha fazla eserde adı geçmektedir. Örneğin; İbrahim ibn Hasan (2), Ubadullah ibn Kelimullah al-Bulgarî (2), Ali ibn Abd al-Gaffar (2). Bunlar arasında 3 tane de kadın mübeyyiz bulunmaktadır. Bazı el yazmaları ise T. Mentsel, A. Jaba, G. Y. Ker, O. İ. Senskovskiy, A. N. Samoyloviç gibi şarkiyatçılar tarafından istihzah edilmiştir. Yazmalar içinde sadece 8 adet renkli minyatür, 2 adet resim, 59 adet renkli tuğra ve 21 adet Doğulu sanatçılarca yapılan cilt bulunmaktadır.

*Katalog'*daki yazmaların büyük bölümünü edebî şiirler, dinî konular, bir kısmını ise tarih ve folklor oluşturmaktadır. Tarih yazmaları genel tarih, Yakın Doğu (Arap ülkeleri, İran, Türkiye), Ural sahası, Sibirya, Orta Asya, Kafkasya, Kırım ve Sincan-Uygur bölgesi halklarının tarihlerine ilişkindir. Tanınmış Arap ve Fars tarih yazmalarının tercümeleleri de mevcuttur. Anadolu'ya ilişkin olanlar geniş bir tarihsel döneme aittir. Çok olmamakla beraber bunlar arasında; Yazıcıoğlu'nun *Tarih-i Al-i Selçuk*'u, Nişancı Muhammed Ramazan-zâde'nin *Nişancı Tarihi*, Katip Çelebi'nin *Takvim-ü't-Tevarih*'i, Hazerfen'in Hüseyin Efendi'nin *Tahkik-i Tevarih-i Mulik* ile *Telhis-ü'l-beyan fi Kavanin-i Al-i Osman*'ı ve benzerleri belirtilebilir.

*Katalog'*da 16-19 yüzyılları arasında Orta-Asya'da hakimiyet süren hanlıklar hakkında yazmalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında, 18. ve 19. yüzyıl Sincan-Uygur ve özellikle Kaşgar tarihine ait yazmalar ile Muhammed Rıza Mirab Agahî ve Mu'nis Havarizmî'nin Hive Hanlığına, Mercanî ile Salihî'nin İdil-Bulgar ve Kazan Hanlığı tarihine ilişkin yazmaları önemlidir. Kafkaslardan derlenen az sayıdaki yazmalar içinde Kafkasya'nın değişik bölgelerine ait eserler de vardır

*Katalog'*da yer alan ve geniş bir tarihsel dönem ile alanı kapsayan yazmalar içinde; Türk ve Türk-Rus ilişkilerine ait anlaşmalar, kanunlar, barış anlaşma suretleri, ticarî anlaşmalar, hizmet belgeleri, Türkiye'nin farklı konularda iç ve dış politik sorunları hakkında üst düzey görevlilerinin hazırladıkları raporlar da vardır. Bunlardan başka devlet yönetimi, yapılanması, saray tören kuralları ile II. Katerina zamanındaki Rus kanunlarından bazılarının Türk dillerine çevrilmiş örnekleri bulunmaktadır. Coğrafi yazmalar arasında Arapça ve Farsça eserlerin tercümeleleri vardır. Az da olsa hac ile ilgili ülke ve şehirlerin tarihî-coğrafi tanıtımlarına ayrılan el yazmaları mevcuttur.

Şiir bölümünde ise 16-19. yüzyıl arasında yaşamış olan Türk şairlerinin divanları büyük bir değere sahiptir. Bunlar arasında Nevaî, Fuzulî, Nesimî gibi ünlü şairlerin

divanlarının yanı sıra, daha geç döneme ait biraz daha az tanınan Ataî, Mihri Hatun, Ümidî, Nizarî, Garibî gibi şairlerin divanları bulunmaktadır.

Farklı derleyiciler tarafından farklı zamanlarda yazılmış olan şiirler, hikâyeler, masallar ve atasözleri ile destanlar, kıssalar oldukça fazladır. Ebu Ali Sina, Ebu Müslim, Baba Revşan, Cemşid hakkındaki kıssalar ile Köroğlu hakkındaki hikâyelerin bir bölümü Türk lehçelerinde yazılmıştır.

Zanaatkârların çalışmalarını ilişkin eserlerde; zanaat ürünleri, zanaatçılık, demir işçiliği, kumaşçılık, doğramacılık, taş işlemeciliği, tarım işleri ve küçük el işletmeciliğine ilişkin konular bulunmaktadır. Bunların bir çoğu 20. yy. başlarında (1914-1915) S. M. Smirnov ve S. F. Oldenburg tarafından derlenen koleksiyonlardandır. Dinî derlemelerde ise Kur'an tefsirleri, kıraat ve inşa kuralları, peygamber tarihleri, sufizm, fıkıh, İncil ve Mezmur tercümeleleri vardır.

Katalog' da yer alan bazı el yazmalarının içinde, tarihî olduğu kadar malî değeri hakkında sahipleri tarafından yazılan notlar bulunmaktadır. Bunlar arasında; ilginç haberler, bağış ibareleri, el yazmalarını edindikleri tarihlerle ilgili notlar, kaça satın aldıkları ve kendi isimlerinin yazıldığı ilaveler vardır. Örneğin; A. K. Bakihanov'un ismi ve mührü, Cihangir Han'ın mührü, Sultan Muhammed'in tuğrası, Kırım Hanı Sahib Giray'ın mührü yer almaktadır.

Katalog' da yer alan eserlerin genel nitelikleri göz önüne alındığında bir bütün olarak şarkiyat çalışmaları için olduğu kadar özelde Anadolu, Orta Asya ve Ortadoğu tarihi ve kültürleri ile sosyal tarihleri için de oldukça önemli kaynak niteliğini taşımaktadırlar. Türkiye'deki araştırmacılar için katalogda yer alan eserlerin ulaşılabilir hale getirilmesi kuşkusuz önemli bir hizmet olacaktır.

Eftal Ş. Batmaz (Ankara)

(Alındığı tarih 29 Temmuz 2005)

(E-Yayın tarihi 27 Eylül 2005)